

исследования. – СПб., 1881, т.15; Горобець В.М. Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII – першої чверті XVIII ст. – К., 1995; Мельник Л.Г. Лівобережна Гетьманщина періоду стабілізації (1669 – 1709 рр.). – К., 1995.

О.А. Іваненко.

“ГОЛОВНІ ПУНКТИ ДЛЯ ПЕРЕГОВОРІВ ПРО ДОГОВІР З ХАНОМ ТА КРИМСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ” 1710 (“Puncta compendiosa cum hano dominique Crimensi ad pacta convenienda”) – пам’ятка української політичної та правової думки, латиномовна інструкція, підготовлена гетьманом П.Орликом для української делегації на переговорах із кримським ханом Девлет-Гіреєм II. Документ написано у листопаді – грудні 1710. Складається з 23 пунктів.

Українська сторона – учасник майбутнього договору – в “Puncta compendiosa” визначається як нація та держава – малоросійський народ і Військо Запорозьке (пункт 1 та ін.). Синонімом “Війська Запорозького” як назви держави виступає “Україна” (пункт 4 та ін.).

Укладач інструкції джерело походження української держави та формування її території вбачає в етнічному самовизначенні української нації, оперуючи при цьому поняттям “козацької” нації, яке охоплює населення Наддніпрянської України, слобідське (пункт 10, 11) та донське козацтво (пункт 20).

Відносини з Кримським ханством визначалися як безстрокове партнерство та військовий союз. Кримський хан мав визнати протекторат над Гетьманщиною шведського короля (пункт 1). Зобов’язання ханського уряду передбачалося поширювати також на Османську імперію (пункт 4 та ін.). Крим, разом із Шведським королівством, мав укласти договір з Російською державою (після закінчення війни), що гарантував би відмову царського уряду від претензій на території Гетьманщини (пункт 19). Йшлося про погодження зовнішньої політики сторін (пункт 6).

Гетьманщина обійматиме територію по обидва боки р. Дніпро (у кордонах, визначених Зборівським договором Криму з Польщею 1649), а також Ханську Україну в межиріччі Дніпра та Південного Бугу (пункт 14), Слобідську Україну (пункт 11) та Всевелике Військо Донське (пункт 20). Передбачалася тристороння гарантія Кримського ханства, Шведського королівства та Османської імперії щодо недоторканності кордонів Гетьманщини (пункти 12, 13, 19).

Вказувалося на зовнішню та внутрішню суверенність гетьманської влади (пункт 21). У пункті 23 ханський уряд застерігається від спроб впливати на обрання гетьмана. На території Гетьманщини Криму заборонялося мати фортеці (пункт 4), змінювати тут законодавство чи поширювати юрисдикцію кримських судів (пункти 4, 5, 15). Водночас пункти 7, 17, 22 передбачали надання Кримським ханством гарантій та допомоги гетьману у внутрішньополітичних питаннях.

Купці з Гетьманщини мали отримати митні пільги в Кримському ханстві (пункт 18). Непрямо визнавався автономний статус території Вольностей Війська Запорозького низового у складі Гетьманщини (пункт 14).

“Puncta compendiosa” вперше опублікована 1847 О.Бодянським з копії 18 ст., зробленої М.Ханенком. Є підстави вважати, що існували інші, відмінні за змістом варіанти пам’ятки. Документ є найбільш досконалою програмою розвитку нормативної бази відносин Гетьманщини з Кримським ханством. У ньому вперше П.Орликом та мазепинською еміграцією була запропонована ідея багатосторонніх зовнішніх гарантій української державності й територіальної цілісності.

Літ.: Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – К., 1994; Кресін О.В. Політико-правова спадщина української політичної еміграції першої половини XVIII століття. – К., 2002.

О.В.Кресін.

ГОРЛИЦЬКА БИТВА 1915 – контрнаступальна операція німецько-австрійських військ під час Першої світової війни 2 травня (19 квітня) – 23 (10) червня 1915 з метою розгрому російського Південно-Західного фронту (командувач – генерал від артилерії М.Іванов) і повернення Галичини, втраченої після проведеної російськими військами Карпатської наступальної операції 1915. Здійснена силами угруповання генерал-фельдмаршала А.Макерзена (3-я, 4-а і 11-а армії, загалом 220 тис. солдатів і 1050 гармат). Російські війська (3-я, 4-а, 8-а і 9-а армії) налічували 217 тис. солдатів і офіцерів, мали 1045 гармат.

На 1-му етапі операції завдяки великій перевазі в силі (вп’ятеро в артилерії і вдвічі – у піхоті, всього – майже 130 тис. осіб) в напрямку головного удару в районі Горлиці (нині м.Горлице, Польща) на 32-кілометровій ділянці військам А.Макензена вдалося завдати значної поразки частинам російської 3-ї армії та здійснити глибокий прорив (взято в полон 140 тис. солдатів). На 2-му етапі німецько-австрійські війська зайняли Львів, усю Галичину й відкинули противника майже до старого австро-російського кордону за Дністер та його притоку Стрий.

Літ.: Klimentki M. Gorlice. 1915. – Warszawa, 1986; Керсновский А.А. История русской армии. – М., 1994, т.3.

К.Є.Науменко.

ГРЕКИ В УКРАЇНІ (самоназва – еллінес) – один з найдавніших і сталих етносів України. Виокремлюються дві основні міграційні хвилі, в результаті яких Г. опинилися в межах українських територій. Перша хвиля